

Martins Holmberg, att hon har undersökt vad Haga har varit för stadens invånare, dess politiker, stadsplanerare, forskare, författare, journalister m.fl. Hon tecknar ”imaginära geografier” som placerar ut ”fint” och ”fult” så som moraliska egenskaper, som spelar ut platser mot varandra, som länkar social identitet till specifika stadsrum och som kontinuerligt låter det förflutna framträda genom ”subjektiv historisering”.

Michel Foucaults arbeten, särskilt *Vetandets arkeologi* (1969), utgör hennes analytiska redskap, och Bengt O. H. Johanssons *Den stora stadsomvandlingen* (1997) hör till hennes förebilder. Denna urbana omvärdering hade varit värd en bildsvit, men författaren har valt att låta bilder träda tillbaka till förmån för annat källmaterial, som i gengäld är mycket omfattande.

Bildmaterialet består till största delen av små foton i marginalen. Avhandlingen avslutas med sex kartor från inventeringar m.m. Likväl har material från berörda nämnder i staden inte kommit under hennes lupp. Det gäller bl.a. SKVB, Styrgruppen för kulturhistoriskt värdefull bebyggelse, som levererade underlagsmaterial till dessa nämnder. Inte heller innehållet i museets etnologiska uppteckningar har hon dragit nytta av.

Stadsdelen Haga stod i decennier överst på listan över angelägna saneringsområden, och under en period var politiker och stadsplanerare helt inriktade på att hela Haga skulle rivas, allt betecknades som ”saneringsmogget” och borde ersättas av nya hus. Inställningen hade till följd att fastigheternas underhåll eftersattes. De nödvändiga besluten hakade emellertid upp sig, samtidigt som tidens rivningsvåg rullade över stadsdelarna i närheten, t.ex. i Annedal, Landala, Vegastaden och Stigberget. Haga hamnade i en beslutskamp, som kom att övergå i en bevarandekamp; bl.a. målar rubriker i avhandlingen upp vad som började hända: ”Tillsammans kan vi rädda Haga: Hagagruppen (1973)”, ”Våra egentliga syften äro att försöka få bevara Haga: Gamla Hagapojkar (1981)”, ”Hela Haga i Historiska museets utredning (1972)”. Det var något helt annat än ”Små rara hus” och ”Gamla hus” och nostalgi inom saneringsgeografen.

Det var just när det stod och vägde som museet inte längre bedömde det monumentala endast vara bevarandevärdt. Så hade man gjort på Riksantikvarieämbetet, och på Nordiska museet nöjde man sig med att visserligen dokumentera på bredden utan att dock praktiskt dra slutsatser och föreslå åtgärder för att säkerställa delar av det dokumenterade.

”Haga’ i Historiska museets inventering 1967” och museets utställning ”Göteborgar’n i ett rum och kök”

blev av betydelse. När etnologin etablerades i Göteborg 1969 fick den bl.a. en inriktning på samtida urbana samhällen. I ”Etnologi, stadsdelstudier och livsform” redogörs närmare härför. Det var visserligen för sent att rädda hela stadsdelen, men stora delar av den gick att rädda, och det blev möjligt att med nytt, anpassat till det gamla, komplettera och fylla i hålen.

Det nya intresset för stadsmiljöer bars, såsom Boris Schönbeck visade i *Stad i förvandling* (1994) och Ulf Stahre i *Den alternativa staden* (1999), av radikala akademiker. I Haga kom ”Hagagruppen” men även ”Gamla Hagapojkar” just att ha en sådan roll.

Själva förloppet av Haga mellan rivning och bevarande har emellertid inte varit författarens ”main stream” utan fastmer hur detta har skildrats. Det har i stället, som inledningsvis angavs, varit *utsagorna* härom. Utsagor om hur Haga har framställts i litteraturen etc. Detta har Ingrid Martins Holmberg gjort så mycket grundligare. Hon har gjort det med ”målande penna”. Avhandlingen intar därmed en förnämlig plats bland skildringar av 1970-talets bevarandekamp och vad Haga varit för stadens historiker, etnologer, politiker och andra.

Allan T. Nilson, Skara

Malin Grundberg: *Ceremoniernas makt. Maktöverföring och genus i Vasatidens kungliga ceremonier*. Nordic Academic Press, Lund 2005. 334 s., ill. English summary. ISBN 91-89116-73-9.

Den moderna historieforskningen har under en längre tid flitigt diskuterat statsbildningsprocessen. För svenskt vidkommande skedde denna främst under Vasatiden.

Den tidigmoderna staten skilde sig i många stycken från vad vi nu förknippar med en modern, demokratisk stat. En påfallande skillnad var villkoren för makten och hur denna bekräftades. Också för dåtidens maktthavare var det viktigt att vinna legitimitet. De nutida genomgår få tydliga ceremonier varigenom deras makt bekräftas och de vinner legitimitet främst genom allmänna val. Medan bröllop eller begravingar – även om dessa kan få stort medialt utrymme – numera har marginell betydelse och inte bidrar till maktens legitimitet var förhållandet radikalt annorlunda för 400 år sedan.

Under tidigmodern tid skedde legitimeringsprocessen alltså genom sådana och liknande ceremonier. Genom dessa kommunicerade överheten inte bara med undersåtarna utan också utåt mot den internationella scenen.

Det är obestridligen en viktig uppgift för historikern att uppmärksamma den roll ceremonier hade.

Malin Grundberg har valt att närmare studera några viktiga ceremonier i det tidigmoderna Sverige och försöka att av dessa förstå hur legitimeringsprocessen gick till. Hennes undersökning har fokuserats på några ceremonier från senare halvan av 1500-talet och främre delen av 1600-talet. Hon börjar 1560 med Gustav Vasas begravning, därpå studerar hon Erik XIV:s kröning, dennes avsättning och därmed Johan III:s tillträde. Från 1600-talet börjar hon med Gustav II Adolfs begravning 1634, därpå studerar hon drottning Kristinas kröning, samt slutligen hennes abdikation och Karl X Gustavs tillträde. Det är med andra ord Erik och Kristina som är huvudpersonerna i avhandlingen.

Grundberg undersöker inte bara själva händelsen eller den ritual som utgjorde ceremonins kärna utan också alla förberedelserna till denna samt vad som utspann sig därefter. En del av materialet är dokument som visar hur man har resonerat i förberedelsearbetet, beställningslistor som gjorts upp etc. Ett annat viktigt material är riksdagsprotokoll liksom officiella rapporter. Dessa senare återger den sanktionerade synen på ceremonin och mot den har Grundberg också kunnat ställa till jämförelse eventuella ögonvittnesskildringar som bevarats. Dessutom har hon kunnat utnyttja tillfällesdikter och annat som på olika sätt kan bidra till att göra bilden av ceremonin så fullständig som möjligt. Här är skillnaden mellan de äldsta ceremonierna och de yngre från 1600-talet stora.

I fokus för hela avhandlingen är ett försök att koppla ceremoniernas innehåll till en genusteori. Grundberg framhåller den roll manligheten spelade och hur härs-karen ikläddes en roll av krigare, fader och man. Hon betonar därmed också att det är viktigt att se hur ceremonin utformades som något exklusivt manligt; kvinnor och kvinnlighet blev därmed det avvikande, det som inte överensstämde med normen. Därmed visade ceremoniernas utformning enligt Grundberg den homosocialitet som präglade hela det dåtida samhället.

Avhandlingen är tämligen deskriptiv. Språket är enkelt och framställningen lättläst. Varje ceremoni genomgås i kronologisk ordning och Grundberg försöker så åskådligt som möjligt skildra hur denna gått till. Sedan vidtar en analys som avser att förklara ceremonin utifrån hennes huvudtes. Denna senare menar hon också bekräftas av den statsbyggnadsprocess hon tycker sig se avspeglad i ceremonierna. Den roll som kriget och de militära dygderna i denna process spelade förstår-

ker den betoning av manlighet som enligt henne är så markant i ceremoniernas utformning. Kopplingen till denna process gör att Grundberg också vill komma åt förändringarna i ceremonierna. Kan man se dessa avspeglade förändringarna i statsbyggnadsprocessen?

Ett problem ligger i analysen av ceremonierna. Visserligen är materialet mestadels texter men dessa berättelser och beskrivningar avslöjar inte direkt vad Grundberg har velat lyfta fram. Hon är ju ute efter att förstå och tolka ceremonierna på ett delvis annat sätt än man tidigare gjort. Hon medger att materialet ofta inte berättar något om hur ceremonierna har upplevts. Men hon anser ändå att man utifrån den stämning man uppenbart har velat skapa med en viss ritual kan sluta sig till en hel del om reaktionerna.

Tolkningarnas hållbarhet är avgörande för bedömningen av Grundbergs avhandling. Hennes ambition att lyfta fram genusteorin gör att hon skiljer ut sig från tidigare forskning på området. Men för att lyckas med denna sin uppgift har Grundberg ibland tvingats att pressa tolkningsmetodik till dess bristningsgräns.

Till en del är hennes iakttagelser oproblematiska. Hur dåtidens samhälle ur könsperspektivet fungerade är allom bekant och därför blir vissa slutsatser skäligen okontroversiella. Men det blir mer problematiskt då hon gör genusteorin till en väsentlig ingrediens i ceremonins budskap.

Enligt Grundberg hänger maktens legitimitet samman med makten själv. Först då denna överförs i ceremonin blir den därmed legitim och reell. På så sätt får ceremonin sin fundamentala roll att till åskådarna manifesteras och legitimera. Vi skall strax se att denna uppfattning skapar problem.

Att ceremonierna kring Erik XIV hade en manlig prägel är kanske inte förvånande, men däremot blir naturligtvis de i vilka Kristina deltar mer problematiska. Här var det ju faktiskt fråga om en regerande drottning. I detta fall tvingas Grundberg därför till en mer avancerad tolkningsmanöver.

Kristinas kröning 1650 hade man förväntat sig ha erbjudit vissa problem ur genusteoretisk synvinkel men den blir för Grundberg snarare en bekräftelse på genusteorin. En viktig ingrediens i alla ceremonierna var ju enligt henne transformeringen av makt. Vid en kröning var detta en självklarhet ty då ikläddes monarken sin makt och position. Att Kristina sannolikt valde att krönas i den gamla kungakrona som Erik hade burit vid sin kröning och inte i den drottningkrona hennes mor hade haft 1617, tar Grundberg emellertid som ett

tydligt uttryck för att den unga drottningen valde manligheten, alltså ett slags bekräftelse på hennes eget köns tillkortakommande.

Vid begravningen 1634 var det till förmyndarna, alltså till de fem riksämbetsmännen, som makten överfördes. Det var då som tidigare åter en fråga om maktöverföring mellan män. Den då 8-åriga arvtagerskan blev vid denna ceremoni en bifigur, allt enligt Grundberg. Hon jämför här med Johan III:s kröning, där den blott 3-årige Sigismund hade fått en mer framträdande placering.

Det förefaller genom denna jämförelse vara ett rimligt antagande att Kristinas undanskymda roll därför inte har berott på att hon var barn utan på att hon var flicka. Vi får emellertid inte utesluta att andra omständigheter kan ha haft betydelse. Johan III var själv aktiv part i ceremonins utformning, vilket naturligtvis inte Gustav Adolf kunde vara vid sin begravning.

Ett än tydligare exempel är då Grundberg av det faktum att drottningen blev hjälpt upp i sadeln drar slutsatsen att detta inte var orsakat av att hon var en klen ryttare utan för att därmed åskådliggöra hennes kvinnlighet. En första invändning är att det förefaller osannolikt att inte också män ibland fick hjälp upp i sadeln, särskilt om klädseln var mer ceremoniellt än praktiskt betingad. Och av den omständigheten att drottningens klädsel var kvinnlig (allt annat hade väl varit uppseendeväckande) dra så långtgående slutsatser vore en cirkelbevisföring. Det är med andra ord vanskligt att pressa enstaka exempel in i en lämplig förklaringsmodell. Vet vi överhuvudtaget om Kristina hade velat sitta upp utan hjälp men förbjudits av protokollära skäl?

Detta exempel är kanske det mest iögonfallande på vanskligheten i Grundbergs analyser. Ty alla beskrivningar av ceremonier medför tolkningar. I sig är detta naturligtvis ofrånkomligt. Men det blir problematiskt då man har en så tydlig tes och materialet är så öppet för olika tolkningar. I många fall förefaller hennes antaganden vara rimliga och kanske sannolika men ur evidenssynpunkt finns här en uppenbar svaghet. Ty det är lätt att nya tolkningar blir följderna av föregående så att man till slut har övertygande bevisat vad man från början har använt som premiss. Det är inte utan att man skulle ha önskat att Grundberg ibland hade låtit sig styras av Poppers metodik att försöka falsifiera sin hypotes för att se dess styrka. I varje fall borde hon i större utsträckning än hon har gjort föra djupgående diskussioner på vissa punkter.

Grundberg fäster alltså en betydande vikt vid ceremonierna. Det var genom dessa som makten över-

fördes. Det är också ett skäl till varför det för henne har varit viktigt att analysera genusperspektivets roll i ceremonierna; dessa påverkade enligt henne direkt maktöverföringen och därmed maktens legitimitet. Men frågan är om hennes antagande är rimligt. Ty går vi exempelvis till just Kristina så blev hon regent redan 1644 vid 18 års ålder, men det var först sex år senare som hon kröntes. Alldeles uppenbart har denna långa tidsutdräkt sin grund i andra omständigheter än att bara Kristina tövade om hon skulle gifta sig, abdikera eller något tredje. Karl Gustav blev tronföljare först 1649 sedan drottningen definitivt bestämt sig för att avstå äktenskap och därmed möjlighet att producera en arvinge. Grundberg tolkar här skeendet och kröningsceremonin därhän att det avgörande momentet faktiskt inte var Kristinas kröning utan maktöverföringen till den nu utsedde tronarvingen.

Det är svårt att helt låta sig övertygas av Grundbergs argument. Ty här blir plötsligt inte själva maktöverföringsceremonin till Kristina särskilt betydelsefull, något som hon i andra stycken menar vara helt avgörande. Dessutom har vi andra fall där tiden mellan trontillträde och kröning har varit betydande utan att man kan hävda att maktens legitimitet har påverkats av detta. Kristinas egen far och farfar hade ju varit kungar i åtskilliga år innan de lät sig krönas.

Dessa senare fall, som tyvärr inte har ingått i Grundbergs undersökta ceremonier, är dock intressanta ur denna synpunkt. Kanske skulle det tydligare ha demonstreat ceremonins roll inte bara som en konkret och personlig maktöverföring utan snarare som en del i rikets egen legitimitet. Hade riket en legitim kung var också dess roll som kristen nation säkrad. Det var därför som det var viktigt att bjuda in utländska representanter och dessutom med lärda pamfletter i utlandet bekräfta legitimiteten. Karl IX kunde inte låta sig krönas utan att först ha uppådat tillräcklig lärd argumentation som visade kanske främst för utlandet att han inte var en okristlig usurpator. Därmed blev ceremonierna en del i den legitimering som inte bara härskares makt utan hela rikets position blev beroende av. Men i så fall var det inte genom ceremonin som makten legitimerades utan denna var ett resultat av en legitimerad makt och ett sätt att kommunicera denna. Här hade behövts en fördjupad diskussion.

Grundberg fäster i sin analys av avsättningen av Erik XIV stor vikt vid en argumentation som beror av hennes ambition att koppla ceremonierna till statsbyggnadsprocessen. Hon anser sig också kunna konstatera

sådana förändringar under de knappa 100 år hennes undersökning omfattar som bekräftar hennes synsätt. Inte minst gäller detta som redan nämnts betonandet av krigarrollen. Denna senare kan lätt sammankopplas med manlighetsideal och så gör författaren också. Då Erik avsätts lyfts enligt Grundberg hans brist på manlighet fram som en viktig förklaring till upproret mot en krönt monark.

Även om det säkert finns fog för en del av hennes iakttagelser i detta fall tenderar hon emellertid att ignorera andra och kanske viktigare. Trots allt är det stora brott, som bl.a. gjorde att kyrkan kunde sanktionera avsättningen, att Erik flagrant hade brutit sin ed; han kunde därmed betraktas som tyrann. Inför hela kristenheten kunde hans bröder rättfärdigas för handlingen att ha avsatt en legitim kung, vilket eljest var något oerhört.

Grundberg nämner förvisso detta, men insisterar på att det inte ensamt och primärt kunde legitimera avsättningen. Hon glider alldeles för lätt förbi det ytterst komplicerade juridiska spörsmålet om när tyranni kunde anses föreligga. Hennes syfte är istället att konfirmera sin huvudtes genom att fastslå att kungen avsattes därför att han brast i manlighet, vilket tog sig uttryck i oförmåga att försvara sina undersåtar. Han var med andra ord en dålig krigare, en omanlig sådan.

Exemplet avslöjar Grundbergs genomgående svagare sida. Hon är otillräckligt orienterad i den juridiska och filosofiska diskussionen under 1500- och 1600-talen och låter sig därför alltför entydigt styras av sina teser i tolkningarna. Det gäller också fall där hon kanske hade kunnat utvinna bättre stöd av en sådan fördjupning. Det resonemang som onekligen diskuterades i samtiden kring kvinnan och hennes natur präglades av två teoretiskt oförenliga ståndpunkter. Enligt aristotelisk uppfattning låg kvinnans svaghet i hela hennes natur, alltså såväl i hennes kropp som i hennes själ. Enligt en

platonsk uppfattning bestod kvinnans brister enbart i hennes bräckliga fysiska konstitution. Ur ett krigarperspektiv innebar detta onekligen vissa brister men det gjorde kvinnan fullt kapabel att i övrigt styra och tänka. Grundberg har visserligen orienterat sig i litteraturen om den platonska uppfattningen, men har inte fullt ut kunnat dra nytta av den i sin argumentation.

En annan betänklig slutsats är hennes lättvindliga avfärdande av de götiska inslagen i ceremonierna. Själv konstaterar hon frankt att Peter Burke hade fel då han hävdar att det götiska arvet spelade en central "image-skapande" roll i den svenska historien åtminstone vad gäller 1600-talet.

Grundbergs slutsats är emellertid oförenlig med idé-historisk forskning. Hon hänvisar till Schmidt-Voges färskt arbete om goterna men hon hade redan hos Johan Nordström (han är tyvärr inte återopad) kunnat läsa om riddarturneringen i samband med Gustav Adolfs kröning, där den unge kungen iklädde sig rollen av kung Berik som drog ut i Europa med sina goter. Även om Grundberg inte undersökt just denna kröning visar det på vanskligheten att dra så generella slutsatser av ett fåtal ceremonier.

Det måste alltså sägas att det finns besvärande brister i Grundbergs analysmetod. Vad man däremot utan vidare kan berömma henne för är att hon så envist lyfter fram ceremoniernas centrala roll. Och även om hon hamnar i stora svårigheter att bekräfta genusteorin i sina tolkningar måste det sägas att hennes ambition härvidlag är tankeväckande. Den borde inbjudas till vidare forskning. Hon har säkerligen helt rätt då hon betonar ceremoniernas kommunikativa roll. Här finns utrymme för framtida forskning. Inte minst vore det viktigt att just fördjupa jämförelsen länderna emellan och att också lyfta fram den retoriska aspekten i ceremonin.

Erland Sellberg, Stockholm